

Scheiber Sándor / EMBERI ÜNNEP

BESZÉDEK KOL NIDRÉ ESTEKEN

[1]

1973. október 5.

Vissza tudja-e adni az élő embert az írott, a nyomtatott szó? Aligha.

Olvasva Scheiber Sándor Kol Nidré-beszédeit, mégis, szinte ismét átélem a pillanatot, amikor fehér ornátusban, lassan elindult rabbiszékéből a szószék felé, miközben halkán szólt az orgona – melyet szeretett, melyhez ragaszkodott. Szemüvegét levette, mappájából kivette a mindig ugyanarra a méretre vágott kemény géppapírt, és kicsit oldalra fordított fejével elkezdte olvasni vagy inkább megjeleníteni már hetekkel előbb elkészített beszédét. 1959 őszén hallottam először. Akkor még gyönyörű, bársonyos, bariton hangja volt. A zsúfolt padosorokban és a pótszékeken meg a karzaton mindig voltak olyanok is, akik csak ez alkalommal, csak Jom Kippur előestéjén és csakis őmiatta jöttek. Egy évet vártak, majd ismét egy évet.

Ritkán beszélt szószéken. „A szószéket tisztelni kell. Csak ha alkalom és mondanivaló találkozik, akkor használjuk.” Az alkalom adva volt. S ő egész évben – egész életében – olvasmányával, emberi és művészi érzékenységgel, az élet elkötelezettségként, minden emberi és társadalmi gondra odafigyelve, mint valami akkumulátor összegyűjtve nyelvi, esztétikai és gondolati szépséget és értéket, a lehető legegyszerűbb kifejezőmóddal mondanivalójába építve évszázadok-évezredek etikáját, a mába transzponálva életfilozófiáját – elbűvölte a hallgatóit.

Ma már nem tudom, miért éreztem úgy, hogy személyesen hozzám szól, arra ad választ, ami bennem, tanítványában, hallgatójában felvetődött év közben, bennem egyénileg vagy másokban is. Miért érezte a gyászoló úgy, hogy vigaszt kap, és ez a vigasz neki szól, és csakis neki? Miért gondolta úgy az ifjú házaspár, hogy ők kaptak ismét tanítást elkövetkező közös életükhöz? Miért érezte úgy a magányos öreg, hogy nincs is egyedül, hogy vele van a múlt, a jelen és a jövő nemzedéke is? Ez az érzés mind ott volt a levegőben, a szavak, a mondatok scheiberi megfogalmazásában. Ma, csak olvasva, már nem tudom pontosan, mi volt az aktualitásuk az ünnepen túl – pedig „figyelői”, kik nem áhítatoskodni jöttek a templomba, mindig éreztek benne politikai „renitenskedést” is.

Egyszer, még gimnazista koromban, úgy 1962 táján, egy hittanórán mondotta: „Egész tudományos munkámat odaadnám szépírói vénáért.”

Beszédei egy tudós rabbi beszédei. Elmondva líra volt. Leírva irodalom. S aki nem látta a szószéken, annak marad az irodalmi élmény. S azt hiszem, ez sem kevés.

Ünnepeink között vannak történetiek és vannak természetiek. Ez az egyetlen *emberi* ünnep. A középpontjában te vagy, mi vagyunk.

Emlékeink mélyére merülünk az esten, számvetést teszünk. Az eredmény szomorú nagyon. Bevégzetlen élet, bevégzetlen munka.

Körültekintünk sorainkon. Mennyi a hézag, hányan távoztak el. Ez döbönt rá mulandóságunkra. Ha halhatatlanok volnánk, nem tudnók, hogy élünk. Csak a halál sötét függőnye előtt lesz láthatóvá az élet.

Utánanézzünk árnyaiknak. A végtelen azokká vetíti őket, akik valójában voltak.

Hogyan készülődöttünk egykor, milyen boldog izgalommal az ünnepre. S ahogy sokasodnak a sírok, egyre félelmetesebb, egyre nyugtalanítóbb a jötte.

Akit az Isten nem szeret,
nagyon megbünteti,
a szívébe a szeretet
bokrát elülteti.

*

Egy régi gyöngyöt kínálok új foglalatban.

Simon Hácáddik a nagy synhedrion utolsó tagja volt az i. e. II. században. Főpapi megjelenését az Engesztelőnapon megörökítette kortársa, Ben Szíra. Ezt átvette liturgiánk, máig őrzi és élteti tovább.

Tőle származik az a tanítás, amelynek szavai ott ékeskednek a szegedi világszép zsinagóga tartóoszlopain is:

על שלשה דברים העולם עומד על החורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים

„Három dolgon nyugszik a világ: A tanon, a tetten és a segítőkézségen.”

I

חורה Sok a tanítás, és mindegyik eredményt ígér. Sok az egyenes út, s nem tudni, melyik a jó. Sok elmélet születik, vajon melyik boldogít.

Nézd a világot: annyi milliója,

S köztük valódi boldog oly kevés.

Tele van a föld ajánlatokkal, eligazodni is alig lehet útvesztőiben.

Az ifjúság zavart és tanácstalan. Ideált keres, megváltást a bizonytalanságból. Ezért menekül kábulatba, ezért tüntet külsőségekkel.

A zene hangzavar, de a belső nyugtalanságot tükrözi. A művészet üzenete érthetetlen, csak egy a bizonyos, hogy szakítani akar a régivel. Az irodalom nem a „való égi mása”, ehelyett a valóságot parodizálja.

Nem véletlen, hogy számos irodalmi és művészi alkotás tárgyért a Bibliához nyúl vissza, a klasszikus egyszerűségből kisugárzó etikáért.

S az sem véletlen, hogy korunk egy nagy gondolkodója – maga is zsidó – az atomkorszak után az emberi korszak jöttéről álmodik. Hogy mind több megértés lesz az értelem, az érzelem és a boldogság iránt.

A világ
... amíg áll és amíg él,
Ront vagy javít, de nem henyél.

Ma túl sokat ront és túl sokat javít.

Mit jelent a technikai haladás, ha ugyanakkor városok, népek, kultúrák pusztultak el?

Lehet-e hinnünk mégis az emberi korszakban?

II

עבודה Ha a tanítás, az elmélet tette válik, legtöbbször veszít irányából, erejéből. Megcsókolják a Tórát, de szavára nem hederítenek.

Tetteinkért nem vagyunk mindig felelősek, hiszen olykor a körülmények befolyásolják őket. Legalább a szándékunk legyen tiszta, *akarjunk* jól cselekedni.

Manoello – az olasz reneszánsz héber költője – Dante nyomán írt Pokoljárásában eltér mesterétől. Az kirekeszti a pogány világ jámborait a Pantheonból. A zsidó tanítvány glorifikálja őket, hiszen mindannyian el akartak jutni a végső igazság felismeréséhez.

A hászid legendában egy gyerek bújócskát játszik pajtásával. Várja, hogy megkeresse. Mikor sokáig hiába lesi, előbújik rejtekéből, és rájön, hogy társa elment, nem is kereste. Sírva szalad nagyapjához, és elpanaszolja a hűtlenséget. Így szól Isten is: Elrejtőzöm, de senki sem akar megkeresni.

Pedig a szándék is elegendő volna.

III

במילוח חסדים Mit ér a pénz, ha nem használjuk jóra? Mindjárt kincs, ha segítünk vele. Mintha kavicsot tartanánk a Nap felé, s az – a magasban és a fénytől – drágakővé válik.

Képzeld el: Valaki éhezik. Elkomorul, megfagy körül a föld. Élelemhez jut, s tüstént mosolyog rá a természet, s a mindenség felvidul.

Nem tudsz mindenkin és mindig segíteni.

Megértem. De egy meleg szavad, egy mosolyod csak van, ez sokszor még többet jelent.

הנותן פרוסה לעניים נעשה שוהף להקבי"ה כמעשה בראשית
Aki egy fillért ad a szegénynek, Isten társává válik a világteremtésben.

אני והר

Én és Ő karöltve segítünk Rajtad, s ezzel hárman új világ alapjait vetettük meg.

Van egy keleti szólás: Ha hárman a föld különböző pontjáról ugyanarra a csillagra néznek, ugyanabban a pillanatban, ugyanazzal a gondolat-
tal, akkor legyőzhetetlenek.

Kíséreljük meg. Talán sikerül tannal, tettel, segítőkészséggel megváltoztatnunk magunkat, korunkat, világunkat.

Állítsuk a tudomány eredményeit az élet építésének szolgálatába. Szépítsük meg a költészet, a zene, a művészet adományaival. Meglehetünk nélkülük – mint ahogy lehet élni virágok nélkül is –, a kérdés csak az: érdemes-e?

Higgyünk a jövőben!

Ez a remény emeljen bennünket a Kol Nidré gondolati magasságába.

Hadd adjam erre a bibliai áldást: ... יִדְרֵךְ

Amen

[2]

1975. szeptember 14.

היום פונה
השער ננעל,
הו, איזו צעקה נוראה,
האם אינכם שומעים?
פחחו, פחחו,
מישהו נלכד בשער.

A nap leáldozott,
Bezárult a kapu.
Milyen félelmetes jankiáltás?
Hát nem halljátok?
Nyissátok, tárjátok ki,
Valaki a kapuban rekedt.

Kívül szorulva szomorúan tekintünk vissza utunkra ez évben, és várakozással nézünk előre.

Tervek, amelyekből kevés a megvalósulás. Vágyak, amelyek elfonnyadtak. Célok, amelyek egyre messzebb tűnnek.

Villámok cikáznak körülöttünk, és lesújtják kortársainkat, sorstársainkat. Mennyi a veszteség!

Azokra gondolunk, akik életünk részei voltak s akik lassan elmaradtak mellőlünk. Nélkülük olyan magányos az ünnepünk.

Hozzadjuk folyamodunk erőért, reményért:

Maradj velem, mert beesteledett!

.....

Kell a hit, a közösség, a szeretet.

S kezét nyújtja. Mert beesteledett.
נבואה שעריר „Hadd lépünk be kapuidon” – hangzik fel az imaköltemény.

Ebben a fogékony és megindító órában szolgáljon elmélkedésünk tárgyául három kapu.

I

שער כז רבים

Az Énekek éneke említi a közösség kapuját. Egyike lehetett Jeruzsálem bejáratainak, amely Moáb felé nézett. Számunkra szimbólum.

Egyre többen kopogtatnak a zsidó közösség kapuján.

Mit keresnek? Mit szeretnének meglelni?

Talán a bibliai tájak szelíd, de szilárd életszemléletét, amely átalakította az egész emberiséget a „Ne ölj!”, a „Szeresd az idegent!”, „Az igazságot kutasd!” – máig is nyitott – követelményeivel.

Talán a próféták tisztítótüzét és a jövő álmát arról, hogy megérti ember és nép a másikat, hogy megteremtsék a jóság utópiáját és a békéét.

Talán a középkori üldözésben és szenvedésben kipróbált helytállást és hősiességet?

Talán az emberi haladásért való áldozatvállalást, de hagyományhűséget is.

Talán a befelé fordulást, az otthon meghittségét, a gyertyák fényét, a feledhetetlen dallamot.

Mi a zsidóság? Nép? Vallás? Kultúra? Világtörténeti jelenség? Mindez külön-külön és együtt is. Léte tragikus összeütközés az *így van* és *így kellene lenni* fogalmai között.

Aki kopog, annak megnyitattik.

II

Az ima kapuja. שער הפילה

Egy hosszú napon át ostromoljuk bőjttel, bűnbánattal.

A művészet örök témája az *orans* mozdulat, az ókortól Rodinig: a felfelé nyúló kezek.

Mi az ima? A költő szerint híd, amely összeköti eget és földet. Egy másik megfogalmazásban visszatérés a múltba: „Őrizd meg bennem mindhalálra a gyermeket, akinek születtem.” A harmadikkal: „Örökké tartó párbeszéd Isten és ember között.”

Más is, több is. Az *én* legőszintébb kitarulkozása. Végső menedék. Segélykiáltás a végtelenbe.

Minek szabályba fogni, amit nem lehet?

Kifejezhető-e az a mozdulat, ahogyan valaki a régi templomfalhoz dől, csókolja, kér és emlékezik?

Leírható-e az anya – Édesanyánk – ajkának mozgása betegágyunknál, szavak nélkül, de minden szónál beszédesebben?

Láttatok-e összeomlottat, aki egy mondattöredékbe zárja várakozását és hitét?

Álltatok-e haldoklónál, aki már csak a tekintetével könyörög?

Hallottunk mindannyian nyitott sírnál vallo mást. Honnan szakad ki a leghatalmasabb lírát elhomályosító szárnyalás?

Hányan szeretnének imádkozni, és nem tudnak. Visszarévedni, ahonnan elindultak. Keresgélnek a régi szófoszlányokat s Azt, akihez folyamodjanak:

Szélfúttá levél a világ,
De hol az ág? de Ki az ág?

III

A könnyek kapuja. שער דמעות

„Ha az ima kapui bezárulnak is, a könnyekéi soha” – olvasható egy régi héber forrásban.

Van-e irodalom a világon, ahol ilyen tragikus kitétel található: „Mivégre való a szem? Nemde arra, hogy sírjunk és könnyet hullassunk!”

Benne rejtezik a zsidó történelem.

A legenda szerint azonban a kiűzetéskor az első emberpár az Éden négy folyójából merített könnyet kapott, hogy vigasza legyen nélkülözésben és gyászban, fájdalomban és bánatban.

A könny sziklát váj, élőkön könnyít, holtakat idéz.

Az élőt kínálja gyümölcscsel tavasz, nyár,
És kínálja borral a tél.

De én már tudom, miből él a halott:

A halott könnyekből él.

Könnyel hívjuk magunk közé a százazreket, a milliákat. Mindenkinek köze van hozzájuk. A nézőknek, mert nézők voltak; a hóhéroknak, mert hóhérok voltak; az áldozatoknak, mert áldozatok voltak.

Jelenlétük örök mementő:

Balga az emberi faj, nem nyughat, elrontja
a jót is,

százakon át épít, s egy gyermeki civakodásért újra ledönt mindent...

Térjünk be a könnyek kapuján, hisz nyitva van, bár beesteledett.

פחה לנו שער
בעה נעילה שער
כי פנה יום

Fogynak az ajtók, az élet
fogy, s egyre éhesebb a lélek,
s éhenhal az, kinek utolsó
ajtója csak: sírbolt s koporsó.

Ne a halál kapuja legyen, hanem új évé és új életé; tervé, munkáé, eredményé és békéé szerte a földön, ahol most velünk imádkoznak testvéreink: ... יברכך

Ámen

[3]

1976. október 2.

לך דמיה תהלה (Zsolt. LXV, 2)

A csend olykor vallomás.

A *sancta silentia*, a szent hallgatás elmélkedésre indít; magábaszállásra, emlékezésre és számadásra int.

Ismét elmúlt egy év és e lenyűgöző órán felmérjük a megtett utat s azon önmagunkat. Vállalunk kell a tévedéseket.

Az átvételre nem jött el senki,
hogyan levegye vállainkról a terheket.

Egyre kevesebb, akinek foghatjuk a kezét. Mennyi jó barát hullt el mellőlünk. Milyen sok tennivaló lenne még. Futja-e erőből? Jut-e rá idő?

Van-e valakinek terve az ember életével? Van-e terve a zsidósággal?

A zsidó mártírium kétféle típusáról szeretnék szólni. A kétféle állásfoglalásról, a kétféle magatartásról. Tanulságul, okulásul.

I

Izsák áldozatáról olvastunk az Újlesztendő második napján.

Sok benne a visszás és a különös.

A legtragikusabb hősök egyike, s neve mégis annyit jelent: Kacagás. Zokszó nélkül megy az oltárra, nem védekezik, nem ellenkezik.

Később hogyan viselkedik? Lázad? Vádol? Számonkér? Nem. Visszatér az életbe, családot alapít, kutakat ás. Hasznára van a társadalomnak.

A hagyomány szerint azonban megalkotja a Mincha-imát. Költő lesz. Szörnyű élményeit így szublimálja. Kíírja magából a félelmet, a borzalmat, a halál rémületét. Mintha azt mondaná: Lehet emlékezni egy életen át, de fel nem adni az öröm igenlését. Nem felejtetni soha, de lefogadni azt, amit a perc kínál.

A *pónim*, az arc, a héberben többes szám. Az ember nincs egyedül a történelemben. Több arca van. A sajátja és atyjáé. A sajátja és őseié. A sajátja és elődeié. A sajátja és Jóbé. Igen. Jób megbocsájtotta Istennek, amit *vele* tett, de gyermekei halálát soha.

II

Holnap egy más típussal találkozunk a bűnbánó költemények között.

Az utolsó zsidó szabadságharc leveretése után tíz szellemi vezérét halálra ítélik. A börtönben egyikük, R. Ismáél, révületben az égbe emelkedik, hogy megtudakolja sorsukat. Visszatérve elmondja: Hallottam magát Istent a kárpit mögül.

Barátaim, testvéreim, fogadjátok el, nem lehet semmit tennünk, vállalnunk kell a mártíromságot.

Sorra járulnak a vesztőhelyre. Chánina ben Teradjont Tóra-tekercsbe csavarják, meggyújtják, s a haldokló az ókor legnagyobb látomását festi szavaival a fellegekre, a jövőbe:

בויילין נשרפין וארתיות פורחת (Ab. z. 18a)

Nézzétek, látom, a pergamen ég, de a betűk tovaszállnak.

A betű nálunk nem *öl*. A betű *él*. A Tórákat évezredekken keresztül égették, de betűit nem tudták megsemmisíteni. Leváltak az anyagról, és külön életet éltek. Szálltak, hódítottak, tanítottak.

Vitte őket szárnyán a szél, amely erős és szelíd. Fákat tördel és fűszálakat simogat. Örvénybe zúdítja a hajókat, de új életre csiklandozza a virágok szirmait.

Vitte őket a szél, és vitték a fáradt lábak. Lépcsőkön, amelyek sehova sem vezettek; járműveken, amelyek sosem érkeztek meg. A szenvedések földjeire, de ez még mindig élet volt, mert fáj; azután oda, ahol már nem fáj semmi, mert nincs élet sem.

שמע קול אלהים חיים מבר מתוך האש ... ויחי

Ez a nép Istent hallotta Auschwitz tűzéből is, és életre kelt. Véggpusztulás lehetett volna, és második kinyilatkoztatás lett.

Addig van létjogosultságunk, amíg visszük a betűket, amíg szellemi tartásunk van, amíg hivatást teljesítünk.

A zsidóság kultúra, egy láthatatlan szentély hordozója.

Amíg ezt vallja, amíg ezt vállalja, nem tűnhet el a történelem színteréről.

Ötezer éves agyagtáblák kerültek most elő*, rajtuk a Biblia személy- és városnevei. A föld mélye nap mint nap igazolja múltját és irodalmát.

Halhatatlan könyv halálból menekült örökösei!

שוכו לכבודן אסירי התקוה

Térjetez vissza erősségetekhez, ti, a remény foglyai.

Örök harcban örök legyőzöttek,
örök bilincsből örök szabadultak,
örök halálból örök megújultak,
mi minden öröklét örök vándora,
széthullt népekből utolsó marék,
mely hazavonul
Istenhez, ki kezdet és a vég.

Hadd adjam reátok a bibliai áldást:

... יברך

Amen

* Szíria, Aleppo térsége (Ebla).